

Uppföljning av gullstånds inom fem lokaler i Kristianstads Vattenrike juli–augusti 2013

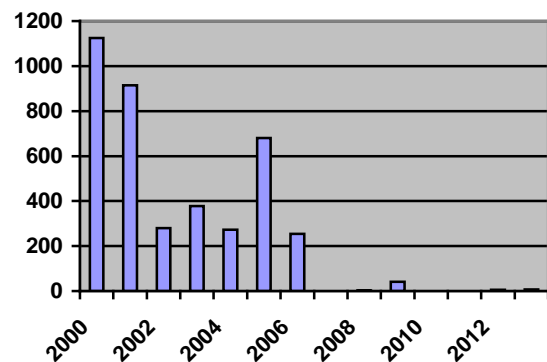
Kjell-Arne Olsson

År 2000 inventerades ett antal lokaler för gullstånds i Kristianstads Vattenrike. För att kunna följa beståndsutvecklingen över en längre period valdes fyra lokaler ut för årlig kontroll. Dessa lokaler är belägna vid Norra Lingenäset, på Härlövs ängar, vid Kvarnäsvisken samt vid Lille sjö söder om Yngsjö. Lokalerna valdes för att de då saknade hävd och därför skulle ge en än bättre bild av "årsmånens" inverkan på blomningen än hävdade lokaler skulle ge. Senare har högrötsängarna vid Naturum tillkommit i uppföljningsarbetet. 2012 är dock lokalen vid Kvarnäsvisken och större delen av Norra Lingenäset sedan flera år tillbaka hävdade genom bete. Årets räkning är den 14:e på de ursprungligt utvalda lokalerna och den 5:e vid Naturum.

Lokalernas lägen och areal är angivna med koordinater och utritade på kartor i gullståndsrapporten från 2000. Liksom tidigare har antalet blomskott inom lokalerna räknats.

Norra Lingenäset

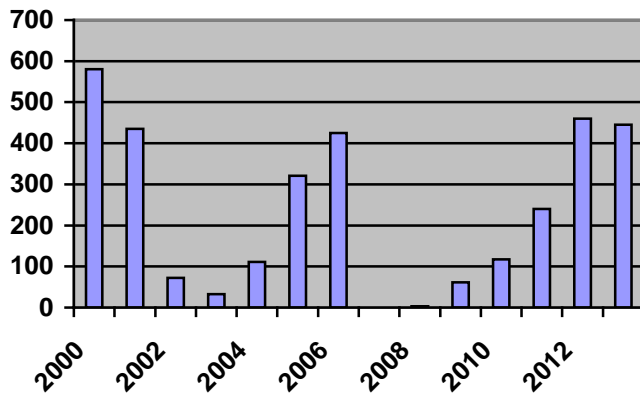
Sommaren 2007 rådde ett extremt vattenstånd som gjorde att blomningen av gullstånds uteblev helt detta år. Som förväntat var blomningen mycket svag även 2008, då endast 3 blommande stänglar noterades inom det ohävdade, inhägnade området. 2009 hade arten återhämtat sig något. 41 stänglar blommande vid Norra Lingenäset, varav 38 inom den ohävdade, centrala delen. 2010 kunde man förvänta sig att antalet blommande stänglar skulle ha ökat än mer inom detta område. Det har därför varit förvånande att ingen gullstånds alls kunnat noteras vid Norra Lingenäset varken 2010 eller 2011 (gullstånds hade i övrigt riklig blomning på ohävdade lokaler dessa år). Något angrepp av karminspinnare har jag inte sett till på lokalen. 2012 fanns glädjande nog 5 blommande stänglar inom det inhägnade området som i år ökat till 7 stänglar. Antalet stänglar är fortfarande mycket lågt, men visar åtminstone att gullstånds inte försvunnit från lokalen. Förhoppningsvis kommer antalet stänglar att fortsätta öka kommande år.

På den ohävdade delen av lokalen vid Norra Lingenäset blommande 7 stänglar i år. I övrigt var lokalen väl hävdad i år.

Härlövs ängar

Inom den utlagda provytan om ca 140 m² ökade blomningen från bottenåret 2003 och fram till 2006. 2007 var hela området översvämmat och några blommande plantor av gullstånds kunde inte noteras detta år. 2008 fanns det som väntat endast några få (3 stycken) blommande stänglar inom provytan. 2009 hade en viss återhämtning skett och antalet blommande stänglar har alltsedan dess ökat för att i år (och i fjor) åter vara på topp (i år räkande jag till 445 blommande stänglar mot 460 i fjor). Alla plantor är höga, kraftiga och välmående. Närmare Lillrännen liksom utmed videsnåren åt söder och norr, var blomningen även i år riklig. Inom provytan finns numera (efter 2007) gullstånds rikligast i den norra delen medan en del plantor tycks ha försvunnit från den södra delen.

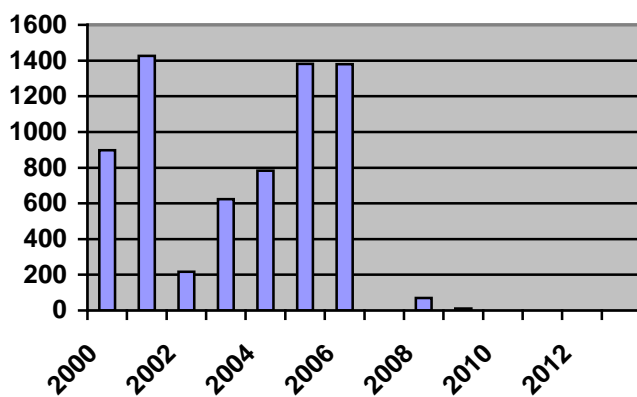

Blomningen på Härlövs ängar mot Lillrännen var mycket riklig även i år.

Kvarnäsviken

Bestånden längs Kvarnäsviken har tidigare varit rikblommiga, men 2007 var situationen densamma som vid Norra Lingenäset och Härlöv, dvs. inte en enda stängel av gullstånds kunde upptäckas på grund av det extrema sommarhögvattnet. 2008 var situationen något ljusare även om det sammanlagda antalet blommande stänglar var mycket lågt. Den östra delen som detta år hävdades för första gången var tydligt betespåverkat och här kunde endast 2 blommande stänglar av gullstånds upptäckas. I den del som fortfarande var ohävdad noterades 68 stänglar 2008. 2009 var hela området betat och endast 11 avbitna stänglar kunde noteras längs i nordväst. Sedan 2010 har det över huvud taget inte funnits någon gullstånds alls vid Kvarnäsviken. Denna lokal är, tillsammans med den betade delen vid Norra Lingenäset, tydliga exempel på att gullstånds inte klarar mera intensivt bete. Från att ha varit en mycket rik lokal för arten förefaller den nu vara försvunnen från Kvarnäsviken. Vi har diskuterat möjligheterna att avhägna den lilla udden längst i väster (se kartbild nedan) för att se om gullstånds finns kvar och kan återhämta sig. (Här förekom den mycket rikligt fram t.o.m 2006.) Varken 2012 eller 2013 har någon avhägning gått att ordna främst då det är svårt att leda dit elektricitet. Dock hade det varit mycket intressant att följa vegetationsutvecklingen i framtiden om en sådan hade varit möjlig att ordna till 2014. Annars finns det knappast någon mening med att längre årligen inventera denna lokal. Det borde vara tillräckligt att följa upp den vart 3:e eller vart 5:e år

Lokalen vid Kvarnäsviken är idag snaggad och välhävdad av kreaturen och gullstånds saknas helt sedan 4 år tillbaka. Bilden visar den lilla udde som är föreslagen att hägnas från den övriga betesmarken.

Lille sjö

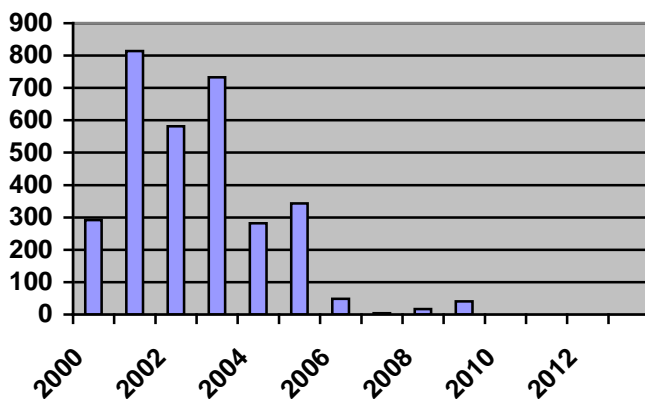
Den lilla lokalen vid Lille sjö var fram till och med 2005 en rik lokal där antalet blommande stänglar årligen kunde räknas till åtskilliga hundra. 2006 sjönk emellertid antalet stänglar drastiskt. Den dåliga blomningen kunde knappast bero på högt vattenstånd då lokalen inte varit drabbad av samma översvämningar som växtplatserna längre uppströms Helgeå. De få blommande stänglar jag kunde finna 2006–2008 stod alla i kantzonen mellan sumpskogen och vassarna. I vassen, som tidigare hyst de flesta exemplaren, fann jag stänglar där korgar och blad var uppätta och utsatta för någon form av angrepp. Vid de årliga besöken, som gjordes i början av augusti, kunde jag inte se några som helst spår av något skadedjur. Jag funderade på om det exempelvis kunde vara sniglar som angrep plantorna.

2009 besökte jag lokalen några veckor tidigare än vanligt och då kunde jag se vad det var för något som förödde gullståndsplantorna. På nästan alla stänglar jag kunde finna fanns mängder av svart- och gulrandiga fjärilslarver. Vilken art det kunde vara hade jag emellertid ingen aning om. Efter kontakt med Sven Birkedal, Åhus, stod det snart klart att gullståndsplantorna var angripna av karminspinnare *Tyria jacobaeae*.

Enligt Nationalnyckeln är karminspinnaren en ovanlig art som i Norden förekommer lokalt i de södra delarna av Sverige, i södra Norge och på Jylland i Danmark. I Sverige har de flesta fynden av fjärilen gjorts i sydöstra Södermanland och på Gotland. Karminspinnaren lever uteslutande på arter av släktet *Senecio*, i Norden mest på stånds *S. jacobaeae*. I Mellaneuropa har den även rapporterats från gullstånds *S. paludosus*. Fyndet av karminspinnare på gullstånds vid Lillesjö var med andra ord det första i Sverige och Norden. De senaste åren har karminspinnare observerats på flera platser i Kristianstadstrakten

I slutet av juni 2010 besökte jag lokalen tillsammans med Sven Birkedal och då kunde vi notera 5-6 flygande karminspinnare, men inga spår av gullstånds vars stänglar borde ha börjat växa upp vid denna tidpunkt. I slutet av juli besökte jag åter lokalen men kunde inte notera några stänglar av gullstånds (och följaktligen inga fjärilslarver heller). De senaste tre åren har varken larver, fjärilar eller gullstånds observerats på lokalen vid Lillesjö. Hans Cronert, naturvårdssamordnare i Biosfärsområdet, noterade i fjor en karminspinnare i vassen i den sydliga delen av Lillesjö. Detta visar att karminspinnare tycks finns kvar i området (och troligen även gullstånds, såvida de flygande individen inte räknar sina anor från vanlig stånds).

Fjärilsfynden är i sig intressanta, men att den tagit en hotad art som gullstånds som värdväxt är oroande. I östra Sverige uppges karminspinnaren ökat och spridit sig sedan slutet av 1990-talet. Om den i framtiden även sprider sig i Vattenriket till andra populationer av gullstånds kan den utan tvekan utgöra ytterligare ett hot mot denna sällsynta växt. Sedan 2011 jag besökt några förekomster av gullstånds vid nya bron i Yngsjö, som är de som ligger närmast Lillesjö-lokalen. Dessa bestånd har alla år varit välmående och inte angripna av karminspinnaren. På lokalen vid Yngsjö finns två bestånd om vardera ca 15 blommande stänglar 2013. Dessa borde kunna tjäna som lokaler för årlig uppföljning när nu förekomsten vid Lillesjö tycks vara försvunnen.

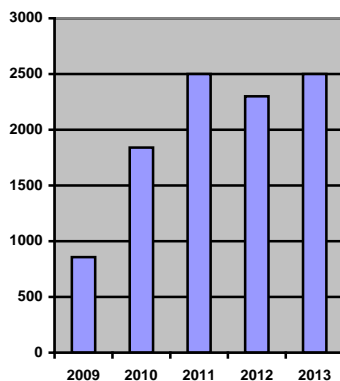

Naturum

Bestånden vid Naturum inventerades och koordinatsattes för första gången 2009. Förutom en blommande stängel söder om Naturum fanns alla blommande bestånd i högrötsängen mellan den nygrävda sjön och buskagen av gråvide i norr. 2009 noterades 847 blommande stänglar i detta område samt 8 icke blommande stänglar i de två bestånd som flyttats till stranden av den nyanlagda sjön strax norr om Naturum. 2010 var blomningen mycket riklig och mer än 1800 blommande stänglar kunde räknas in. Antalet blommande stänglar har därefter fortsatt att öka och genom den referensyta som lades ut 2011 uppskattar jag det sammanlagda antalet blommande stänglar till omkring 2500 på högrötsängen norr om Naturum. 2011 fanns omkring 35 stänglar kring den nyanlagda sjön samt på den lilla ön mitt i sjön. Dessa bestånd hade jag inte sett tidigare. Även om de står ute i vassarna och högrötsängarna, kan dessa möjligen vara nyetableringar på ytor som blottats när buskar tagits bort och maskiner kört i området när sjön anlades. I fjor kunde jag se ca 10 blommande stänglar i vassen rakt åt söder men inga på den lilla ön. I år fanns det uppskattningsvis ca 20 stänglar kring Naturumsjön varav några på ön.

Inför planerna att anlägga Naturum inventerade jag gullstånds på den västra sidan av Helgeå mellan Lillrännans utlopp och järnvägsbron 2005 (ett år som bör ha varit ett ganska bra år för gullstånds). Dessvärre räknade jag inte antalet blommande stänglar i området, men det är min bestämda uppfattning att antalet stänglar ökat kraftigt sedan dess. Genom den nyanlagda sjön och de nya kanalerna i området har högrötsängarna dränerats och kan ha blivit något torrare. Detta kan möjligen vara orsaken till att gullstånds ökat här.

Platsen dit de två bestånden av gullstånds flyttats är helt förändrad och det är svårt att orientera sig och bedöma vilka dessa kan tänka sig vara idag. Av koordinaterna att döma fanns det bara en enda stängel kvar 2010 som härrör från de flyttade bestånden och denna växte under den provisoriska bro som anlagts norr om Naturum-plattformen. Varken i år eller ifjor kunde jag säkert bedöma om någon eller några av stänglarna invid bron och kanalen tillhör de flyttade plantorna. Försök i England har dock visat att arten är lätt att flytta.

Gullstånds har de senaste åren haft en överdådig blomning vid Naturum i år.

Årummet norr om Naturum

Stora partier av Härlövsängar, inom det nyinrättade naturreservatet Årummet, upptas av täta, ogenomträngliga snår av gråvide. Under sommaren förra året röjdes ett område med sådana gråvidebuskage bort några hundra meter norr om Naturum, bl.a. för att skapa förutsättningar för gullstånds att föröka och etablera sig vegetativt eller med hjälp av frön. Undersökningar i Storbritannien har visat att gullstånds har god frösättning och grobarhet samt att den har lätt att etablera sig vegetativt med hjälp av lossrivna jordstammar och stjälkar på platser där förhållandena är öppna och gynnsamma. (Några liknande studier har inte genomförts i Sverige, så vi vet inte om samma förhållanden gäller hos oss). Förra hösten upptogs den röjda ytan av en vattenspegel utan vegetation. I år var röjningen ganska tätt bevuxen av gräs, starr och högrörter, t.ex. fackelblomster. Någon gullstånds sågs inte till på den röjda ytan, vilket var att vänta med tanke på att det bör ta några år för den att etablera och växa till sig innan den kan blomma. Förutsättningarna för en etablering bör vara mycket goda med tanke på att några individ av gullstånds växer strax intill röjningen (kan anas på bilden nedan). Rent spontant tycker jag att det är synd att buskagen inte röjts bort ända ner till ån. Om åstranden mot Lillrännen var öppen skulle säkert möjligheterna för gullstånds att etablera sig öka väsentligt.

Gråvidebestånd har röjts bort i Årummet vilket förhoppningsvis ska leda till en nyetablering av gullstånds.

Provyta invid Naturumbron

Den lilla yta omedelbart norr om Naturum som begränsas av bron i söder och den nygrävda kanalen mot norr förefaller vara ett lämpligt område att ha en årlig uppföljning av. Ytan är ohävdad och är lättillgängligt. 2013 fanns här 45 blommande stänglar (+/- 3 stänglar).

Högörtsången mellan Naturum-bron och kanalen omedelbart norr om Naturum borde kunna fungera utmärkt som referensyta för årliga uppföljningar.

Sammanfattning

Under de fjorton år som uppföljningen av de fyra utvalda lokalerna pågått har tydliga mönster framträtt. Långvariga högvatten gör att bestånden försvagas, att blomningen följande år blir dålig och att det kan ta flera vegetationssäsonger innan bestånden återhämtar sig fullt ut. Svängningarna i antalet blommande stänglar på icke hävdade lokaler korrelerar väl med de långvariga högvatten som inträffade vintern 2001/2002 och sommaren 2007. Diagrammet till lokalen på Härlövs ängar visar detta på ett mycket vackert sätt.

Vidare har uppföljningen visat att gullstånds är mycket känslig mot bete. På lokalen vid Kvarnäsvisken, som numera betas helt, och på de hävdade delarna av Norra Lingenäset tycks blommande stänglar försvinna helt. Glädjande är att gullstånd i år och i fjor åter visade sig på det ohävdade partiet av Norra Lingenäset, även om antalet blommande stänglar fortfarande är få. Ursprungligen valdes de fyra uppföljningslokalerna ut p.g.a. att de var ohävdade och därför skulle spegla en naturlig variation till följd av framför allt klimatfaktorer. Det vore av värde om en mindre del av lokalen vid Kvarnäsvisken kunde skyddas från bete kommande år, för att kunna avgöra om gullstånds har möjlighet att återhämta sig efter kraftigt bete. Om problemen med att leda dit elektricitet kan lösas, kan kanske avstängslingen bli verklighet 2014.

Lokalen vid Lillesjö har visat på en tredje faktor som kan påverka antalet blommande stänglar av gullstånds kraftigt. Här är det larver av karminspinnare, vilka har *Senecio*-arter som värdväxt, som påverkar artens vitalitet mycket negativt. De senaste tre åren finns det varken några spår av fjärilen eller av gullstånds på lokalen. Dock har en fjäril observerats från båt på Helgeå invid Lillesjö i juni 2012. Dessutom noterade Håkan Östberg, som i fjor upprepade min gullståndsinventering från 1983, levande larver av karminspinnare på en lokal för gullstånds vid Udden i södra delen av Kristianstad, vilket i högsta grad är alarmerande. Om karminspinnaren fortsätter att expandera i Vattenriket kan detta få oanade negativa konsekvenser för gullstånds. Glädjande nog har varken jag eller Håkan, som bl.a. haft gullståndsvandringar i Vattenriket i år, sett några larvvangripna plantor i år. Detta är glädjande med tanke på att Karin Magntorn sett flygande karminspinnare kring Naturum i år. Även på Näsby fält har karminspinnare noterats på flera olika ställen 2013, varav de flesta på stånds *Senecio jacobea*. I år har fjärilen också observerats vid Gropahålet söder om Yngsjö. Att inte karminspinnaren tycks ha påverkat de rika bestånden vid Naturum negativt leder till frågan om ytterligare någon faktor kan ha påverkat försvinnandet vid Lillesjö. Under senare år tycker jag att vassarna vid Lillesjö blivit allt tätare. Även om detta är en högst subjektiv observation, kan kanske detta ha varit en bidragande orsak till att gullstånds inte kunnat återhämta sig här.

På den ohävdade lokalen på Härlöv ängar visar gullstånds en fortsatt återhämtning efter det extrema högvattnet 2007. Glädjande är att antalet blommande stänglar vid Naturum även i år är mycket högt. Detta är en till synes mycket livskraftig lokal och hyser, tillsammans med övriga delar av Härlövs ängar, de rikaste bestånden av gullstånds i landet. Det är mycket angeläget att bete aldrig sätts in här.

Av de fyra ursprungliga lokalerna som valdes ut för årlig uppföljning år 2000 har tre förändrats högst väsentligt under de år som förflutit. Vid Lillesjö och Kvarnäsvisken har gullstånds över huvud taget inte setts till de senaste fyra åren och större delen av lokalen vid Norra Lingenäset är sedan lång tid tillbaka väl hävdad genom bete. Därför har det uppstått ett behov att hitta nya referenslokaler för uppföljning. Dessa ska vara ohävdade och gärna ligga lättillgängligt till vilket väsentligt underlättar framtida inventeringar. De ovan beskrivna ytorna vid Naturum och Nya bron vid Yngsjö (som nämns i samband med avsnittet om Lillesjö) föreslås därför som nya referensytor. Även det röjda området i Årummet norr om Naturum måste årligen följas upp för att se om gullstånds förmår etablera sig här.